

Metahistorické prefigurácie: nová interpretácia tropológie Haydena Whita¹

HERMAN PAUL

Ked' v roku 1993 taliansky časopis *Storia della Storiografia* uverejnil zbierku úvah o knihe *Metahistória (Metahistory)* od Haydena Whita, Hans Kellner výstižne poukázal na to, že je pravdepodobne lepšie hovoriť o *Metahistóriách*, než o *Metahistórii*. Kellner totiž správne postrehol, že Whiteova kniha z roku 1973 sledovala tak rôzne ciele, že jej obsah nemožno postihnúť bez toho, aby sa odlišili jej rozdielne dimenzie, z ktorej každá má svoju vlastnú agendu, svoj vlastný „horizont“ a svoje vlastné cieľové publikum.² Skutočne, *Metahistória* bola minimálne predstavením dejinného myslenia v Európe v 19. storočí, experimentom, ktorý použil žargón literárnej teórie na zachytenie metahistorických predpokladov, ako aj zanietenu výzvou, aby historici opustili slonovinovú vežu „vedeckej“ historickej práce. Avšak, ako poukážem v tejto práci, *Metahistória nebola* knihou o naratívite. Okrem niekoľkých zmienok v predslove, v úvode a v závere, sa táto kniha takmer nevenovala historickým naráciám. Až na niekoľko drobných výnimiek sa *Metahistória* nezaoberala rétorikou historických textov, diskurzmi, ktoré produkujú historici, ani sémantickou sférou, v ktorej autori historických diel pôsobia. Poukážem na to, že *Metahistória* bola skôr analýzou metahistorických presvedčení, než ukázkou naratívnej analýzy.³

¹ Článok vyšiel pôvodne v angličtine ako *Metahistorical Prefigurations: Towards a Reinterpretation of Tropology in Hayden White*. In *Journal of Interdisciplinary Studies in History and Archaeology*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 1-19. Právo na preklad udelil editor časopisu *Umesh Chattopadhyaya*. Časť výskumu autora podporila de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

² KELLNER, Hans. Twenty Years After: A Note on *Metahistories* and Their Horizons. In *Storia della Storiografia*, 1993, roč. 24, s. 109-117, tu s. 109.

³ Vychádzajúc z Andrewa Edgara a Petera Sedgwicka, pod „textom“ rozumiem „zmysluplnú štruktúru, ktorá sa chápe ako pozostávajúca zo znakov“, pričom jej zmysel je stanovený „pravidłami (alebo kódmi) určujúcimi výber a kombináciu daných znakov“. E[DGAR], Andrew. Text. In EDGAR, Andrew - SEDGWICK, Peter (eds.). *Key Concepts in Cultural Theory*. London; New York : Routledge, 1999, s. 415. „Naráciu“ považujem za „usporiadanie jazyka do štruktúry, vďaka čomu sa udalosti sprostredkujú prepojeným a usporiadaným spôsobom“. S[EDGWICK], Peter. Narrative. In EDGAR - SEDGWICK, ref. 3, s. 253-254, tu s. 253.

Napriek tomu sa *Metahistória* bežne vníma ako kniha, ktorá podnietila historickú disciplínu, aby sa na historiografiu pozerala ako na formu literatúry. Údajne zohrala symbolickú rolu „iniciátora obratu k jazyku v historiografii“.⁴ *Metahistória* sa dokonca pokladá, ako to formuluje Wulf Kansteiner, za „manuál tropológie“, pretože historikom a literárnym teoretikom poskytla technickú sadu nástrojov, vypožičanú zo starovekej rétoriky a modernej literárnej kritiky, na analýzu poetických elementov písania o dejinách.⁵ Nevyhlásil samotný White už hneď v úvode svojej knihy, že jedným z jeho „hlavných cieľov“ je vytvorenie takejto poetiky historiografie?⁶ Preto sa White často vníma ako jeden z kľúčových predstaviteľov naratívizmu. Jeho meno sa zvykne spájať s takzvaným „obratom k jazyku“ v teórii histórie.⁷

Naozaj nemožno pochybovať o tom, že White výrazne prispel k „naratívne obratu“ v humanitných disciplínach (výraz, ktorý je podľa mňa vhodnejší ako často používaný „obrat k jazyku“).⁸ Jeho práce *Tropics of Discourse*, a hlavne *The Content of the Form* preskúmali pojem diskurzu, priniesli jasné príklady naratívistickej analýzy a pokúsili sa vymedziť komplexný vzťah medzi faktom a fikciou.⁹ V týchto dielach White rozvinul svoje dobre známe tvrdenia, že historické narácie by sa mali považovať za „... verbálne fikcie, ktorých obsahy sú rovnako tak vymyslené, ako objavené“* a že „... narácia nie je jednoduchou formou diskurzu, ktorý možno vyplniť rôznymi obsahmi, skutočnými či vymyslenými, ale narácia má nejaký obsah už pred jej konkrétnou aktualizáciou v reči alebo písme.“¹⁰ Zatiaľ teda neexistuje dôvod nesúhlasiť s tými, ktorí považujú Whita za jedného z hlavných iniciátorov naratívistického chápania písania o dejinách.

⁴ RIGNEY, Ann. Mixed Metaphors and the Writing of History. In *Storia della Storiografia*, 1993, roč. 24, s. 149-159, tu s. 155.

⁵ KANSTEINER, Wulf. Hayden White's Critique of the Writing of History. In *History and Theory*, 1993, roč. 32, s. 273-295, tu s. 278.

⁶ WHITE, Hayden. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore; London : Johns Hopkins University Press, 1973, s. x.

⁷ Pozri napr.: ROBERTS, Geoffrey. Introduction: The History and Narrative Debate, 1960-2000. In ROBERTS, Geoffrey (ed.). *The History and Narrative Reader*. London; New York : Routledge, 2001, s. 1-21, najmä s. 8-10.

⁸ ANKERSMIT, Franklin Rudolph. The Linguistic Turn: Literary Theory and Historical Theory. In ANKERSMIT, Franklin Rudolph. *Historical Representation*. Stanford : Stanford University Press, 2001, s. 29-74, tu s. 30. Iný pohľad ponúka FAY, Brian. Introduction: The Linguistic Turn and Beyond in Contemporary Theory of History. In FAY, Brian - POMPER, Philip - VANN, Richard T. (eds.). *History and Theory: Contemporary Readings*. Malden; Oxford : Blackwell, 1998, s. 1-12, najmä s. 2.

⁹ WHITE, Hayden. Introduction: Tropology, Discourse, and the Modes of Human Consciousness. In WHITE, Hayden. *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*. Baltimore; London : Johns Hopkins University Press, 1978, s. 1-25; WHITE, Hayden. The Fictions of Factual Representation. In WHITE, *Tropics of Discourse*, ref. 9, s. 121-134; WHITE, Hayden. The Value of Narrativity in the Representation of Reality. In WHITE, Hayden. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore; London : Johns Hopkins University Press, 1987, s. 1-25; WHITE, Hayden. The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory. In WHITE, *The Content of the Form*, ref. 9, s. 26-57.

* Slovenský preklad Juraja Šucha: WHITE, Hayden. Historický text ako literárny artefakt. In KOŽIAK, Rastislav - ŠUCH, Juraj - ZELENÁK, Eugen (eds.). *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava : Chronos, 2009, s. 135. Pozn. prekl.

¹⁰ WHITE, Hayden. The Historical Text as Literary Artifact. In WHITE, *Tropics of Discourse*, ref. 9, s. 81-100, tu s. 82; WHITE, Hayden. Preface. In WHITE, *Content of the Form*, ref. 9, s. ix-xi, tu s. xi.

Problémom však je, že narativistický prístup, ktorého najdôležitejšia časť patrí do obdobia od konca 70. a začiatku 80. rokov 20. storočia, sa často projektuje *späť* na Whiteovu knihu z roku 1973. Samotný White to podporil v závere *Metahistórie*, kde prehlásil, že analyzoval „jazykové protokoly“ (protocols) písania o dejinách.¹¹ Lenže, ako poukážem, žiadna z desiatich kapitol, ktoré predchádzali záveru, neponúka jazykovú analýzu písania o dejinách, skúmanie lexikálnych a gramatických črt vzorky historických textov, ani analýzu rétorických postupov historika. Dané kapitoly sa skôr venovali metahistorickým presvedčeniam, teda tomu, čo ľudské bytosti očakávajú od priebehu dejinného vývoja, ako aj spôsobu, akým historici zvyknú prepájať „príčiny“ a „účinky“ vo svojom chápaní reality. White v zmienenej knihe neanalyzoval historické *texty*, ale dejinnú *prefiguráciu*.¹² Hoci opísal rôzne formy, ktoré si daná prefigurácia môže osvojiť využitím rétorických a literárnych nástrojov – toto pravdepodobne zapríčinilo časť zmätkov ohľadom *Metahistórie* – nepreskúmal (zatiaľ), aké možnosti ponúka literárna kritika pre výskum historických textov. Aj toto Whita zaujalo až po dokončení *Metahistórie*, po tom, čo sa ukázalo, že väčšina recenzentov knihy ocenila provokatívnosť a znepokojivosť teoretických výkladov oveľa viac než historické analýzy.¹³

Navrhujem, aby sa na *Metahistóriu* nepozeralo ako na počiatočný bod vývoja, ktorý charakterizuje Whiteovu prácu koncom 70. a v 80. rokoch 20. storočia, ale ako na záverečný bod alebo prechodný vrchol jeho práce z 50. a 60. rokov 20. storočia. V *Metahistórii* White prepísal skúmanie úlohy ideológie v kultúrnej politike, svoje pokusy navrhnúť „vnútornú logiku svetonázorov“, svoje pevné presvedčenie, že historici by mali uvažovať o minulosti s plným vedomím nejasností súčasného života, svoj záujem o veľkých európskych mysliteľov 19. storočia a predovšetkým svoj kváziexistencialistický dôraz na absolútnu slobodu, v rámci ktorej si ľudskí jedinci musia vybrať minulosť hodiacu sa k ich morálnym a politickým presvedčeniam.

V nasledujúcom texte najskôr preskúmam, čo mal znamenať výraz použitý ako titul – „metahistória“. Neskôr prepojím Whiteov pojem metahistórie so všetkými štyrmi centrálnymi prvkami jeho „štvoritej tetrády“ (tropologická prefigurácia, naratívna štrukturácia, formálny argument a ideologická implikácia).¹⁴ Nebudem však opakovat' Whiteove vlastné definície,

¹¹ WHITE, ref. 6, s. 426.

¹² Zdá sa, že na niečo podobné poukazuje PHILLIPS, Mark Salber. *Historiography after Hayden White: The Contribution of Genre-Studies*. In TORO, Fernando de. *Explorations on Post-Theory: Toward a Third Space*. Frankfurt am Main : Vervuert; Madrid : Iberoamericana, 1999, s. 145-157, tu s. 146.

¹³ Zoznam recenzií uvádza DOMAŇSKA, Ewa. Bibliografia prac Haydena White'a. In WHITE, Hayden. *Poetyka pisarstwa historycznego*. Ed. Ewa Domańska - Marek Wilczyński. Kraków : TAIWPN Universitas, 2000, s. 361-381, tu s. 362-363. Ďalšie recenzie *Metahistórie* v angličtine napísali Gordon Leff v *The Pacific Historical Review*, 1974, roč. 43, s. 598-600; Peter Burke v *History*, 1975, roč. 60, s. 82-83; Phyllis Grosskurth v *The Canadian Historical Review*, 1975, roč. 56, s. 192-193; Joseph Amato v *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1976, roč. 423, s. 182-183; F. M. Barnard v *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de Science Politique*, 1976, roč. 9, s. 366-367; Richard Dellamora v *Queen's Quarterly*, 1977, roč. 84, s. 325-327.

¹⁴ Termín „štvoritá tetráda“ zaviedol KELLNER, Hans. *A Bedrock of Order: Hayden White's Linguistic*

ale rozoberiem, ako v skutočnosti použil tieto pojmy vo svojom predstavení Rankeho, Marxa, Burckhardta, a iných. Privedie ma to k záveru, že Whiteov štrukturalistický model interpretácie predložený v úvode *Metahistórie* nebol samotným účelom, ako skôr pomôckou na analýzu metahistorických predstáv. Zvážim niekoľko možných výhrad voči tomuto pohľadu a skončím poukázaním na dôsledky novej interpretácie Whiteovej tropológie.

I.

Vo väčšine článkov publikovaných o *Metahistórii* sa pojem „metahistória“ dočkal iba okrajovej pozornosti.¹⁵ Je to na škodu veci, pretože ako sa budem snažiť dokázať, daný termín odhaľuje, čomu mali slúžiť Whiteove módy prefigurácie, naratívnej štrukturácie, argumentácie a ideologickej implikácie. Podobne ako väčšina ostatných kľúčových pojmov Whiteovho diela, aj pojem „metahistória“ bol používaný už predtým, ako ho White využil. Počas 20. a 30. rokov 20. storočia daný termín koloval medzi židovskými a kresťanskými mysliteľmi v Nemecku, ktorí v súvislosti so sekularizáciou a profesionalizáciou historickej disciplíny cítili potrebu rozlíšiť medzi históriou v každodennom zmysle slova, a dejinami ako dejiskom božej prozreteľnosti. Isaac Breuer napríklad písal o *metageschichtliche* poslaní židovského národa ako nositeľa spasiteľskej nádeje, zatiaľ čo Wolfgang Müller použil termín na to, aby odkazoval na druhý príchod Ježiša Krista a pokúšanie Satana v posledných dňoch.¹⁶ Na európskom kontinente sa „metahistória“ stala termínom zastrešujúcim historické prístupy, ktoré mali za cieľ odhaliť „Logos der Geschichte“ (logický vzorec priebehu dejín) alebo božský význam sveta.¹⁷ V anglicky hovoriacom svete „metahistória“ vstúpila do slovníka historikov ako označenie druhu histórie, ktorý ponúkol Arnold J. Toynbee v práci *A Study of History*.¹⁸

Humanism. In KELLNER, Hans. *Language and Historical Representation: Getting the Story Crooked*. Madison; London : University of Wisconsin Press, 1989, s. 193-227, tu s. 223.

¹⁵ VANN, Richard T. Turning Linguistic: History and Theory and *History and Theory*, 1960-1975. In ANKERSMIT, Frank - KELLNER, Hans (eds.). *A New Philosophy of History*. London : Reaktion Books, 1995, s. 40-69, tu s. 65; DOMAŇSKA, Ewa. Hayden White: Beyond Irony. In STÜCKRADT, Jörn - ZBINDEN, Jürg (eds.). *Metageschichte: Hayden White und Paul Ricoeur: Dargestellte Wirklichkeit in der europäischen Kultur im Kontext von Husserl, Weber, Auerbach und Gombrich*. Baden-Baden : Nomos, 1997, s. 104-124, tu s. 123.

¹⁶ MEIJER, David N. *Resisting History: Historicism and its Discontents in German-Jewish Thought*. Princeton : Princeton University Press, 2003, s. 141; MÜLLER, Wolfgang. Metahistorie? In *Merkur*, 1949, roč. 3, s. 1255-1257.

¹⁷ KÖHLER, Walther. *Historie und Metahistorie in der Kirchengeschichte*. Tübingen : J.C.B. Mohr, 1930, s. 29 a 32; BRUGGEMAN, J.G. - WOERDEN, A.V.N. v[an]. Woord vooraf. In [COHEN, A.E. et al.] *Historie en metahistorie: 'Robert Fruin' lustrumbundel 1952*. Leiden : Universitaire Pers Leiden, 1952, s. 3-4; SMIT, M.C. Kentering in de geschiedeniswetenschap? In SMIT, M.C. *De eerste en tweede geschiedenis: Nagelaten geschriften van Meijer C. Smit*. Ed. J. Klapwijk. Amsterdam : Buijten & Schipperheijn, 1987, s. 143-160, tu s. 156.

¹⁸ UNDERHILL, Frank H. Arnold Toynbee, Metahistorian. In *The Canadian Historical Review*, 1951, roč. 32, s. 201-219, tu s. 218; YOLTON, John W. History and Meta-History. In *Philosophy and Phenomenological Research*, 1955, roč. 15, s. 477-492; WOODWARD, C. Vann. Toynbee and Metahistory. In *The American Scholar*, 1958, roč. 3, s. 384-392, tu s. 384-386; LICHTHEIM, George. Metahistory. In LICHTHEIM, George. *The Concept of Ideology and Other Essays*. New York : Random House, 1967, s. 172-176.

Hayden White si daný termín požičal s najväčšou pravdepodobnosťou od Christophera Dawsona, podľa ktorého je metahistória disciplínou zaoberajúcou sa „... povahou dejín, zmyslom dejín a príčinami a významom dejinnej zmeny.“¹⁹ Dané chápanie metahistórie sa blíži prvému z troch významov, ktoré White pripísal tomuto termínu: „syntetizujúca vízia“ dejín, alebo predstava o priebehu dejinného procesu vo všeobecnosti.²⁰ Hoci sa pri bežnom písaní o dejinách takýto pohľad málokedy formuluje explicitne, White sa domnieval, že historikom poskytuje nevyhnutnú perspektívu na zmysluplné predstavenie minulosti. Okrem toho, metahistória bola charakterizovaná ako filozofická reflexia o povahe historického poznania (obyčajne nazývaná ako kritická filozofia histórie).²¹ Tretia a posledná definícia bola predložená v úvode k *Metahistórii*, kde White vyhlásil, že „metahistória“ označuje „predkriticky prijatú paradigmu ohľadom toho, čo by malo byť špecificky ‚historickým‘ vysvetlením“.²² Ide tu o úroveň, Whiteom nazvanú *prefigurácia*, na ktorej historici vedome či nevedome prijímajú predpoklady o povahe reality, povahe príčinnosti, povahe ľudského správania, a tak ďalej. White dodal, že si nemyslí, že táto metahistorická báza pozostáva z explicitne použitých teoretických pojmov (ako model pokrývajúceho zákona Carla Hempela alebo Marxova teória základne a nadstavby). Pod metahistóriou skôr rozumel názory historikov na to, čo možno považovať za teoretický pojem (či už mnohosť dejinných situácií možno zachytiť pomocou modelu pokrývajúceho zákona, alebo či by sa historici mali vždy snažiť analyzovať kultúrnu produkciu prostredníctvom ekonomických faktorov).²³

Aj keď striktné vzaté neexistoval spoločný základ v pozadí daných troch pojmov metahistórie (okrem toho, že sa od bežného písania o dejinách líšia šírkou záberu a/alebo vyšším stupňom abstrakcie), predsa prvý aj tretí pojem hovoril o historikovom osobnom chápaní toho, čo možno nazvať metafyzikou dejín.²⁴ Obidva pojmy sa venovali tomu, čo sú dejiny vo svojej „podstate“, čo sú „finálne“ ciele historického procesu a aký druh koherencie „nakoniec“ vykazuje dejinná realita. Obidva sa týkali širokého rámca, voči ktorému historici umiestňujú svoje drobné narácie – hoci toto pozadie obyčajne nie je v zornom poli a odhaliť ho môže iba vnímavý pozorovateľ „metahistorických predpokladov“. V tejto práci použijem termín „metahistória“ na označenie metafyzických pohľadov stojacich v pozadí písania o dejinách.

¹⁹ DAWSON, Christopher. The Problem of Metahistory. In DAWSON, Christopher. *The Dynamics of World History*. Ed. John J. Mulloy. London : Sheed and Ward, 1957, s. 287-293, tu s. 287. To, že White poznal prácu Dawsona je zrejmé z jeho raného článku Religion, Culture and Western Civilization in Christopher Dawson's Idea of History. In *English Miscellany*, 1958, roč. 9, s. 247-287.

²⁰ WHITE, ref. 6, s. 92.

²¹ WHITE, ref. 6, s. 37, s. 51, s. 69.

²² WHITE, ref. 6, s. ix.

²³ Porov. WHITE, ref. 6, s. xii, s. 30-31.

²⁴ Vychádzajúc z hesla B[UTCHVAROV], P[anayot]. Metaphysics. In AUDI, Robert (ed.). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge; New York; Oakleigh : Cambridge University Press, 1995, s. 489-491, tu s. 489, metafyziku považujem za „filozofické skúmanie povahy, zloženia a štruktúry reality“.

II.

Aký vzťah bol medzi daným chápaním metahistórie a pojmami, ktoré najviac prispeli k sláve *Metahistórie*: trópy, naratívne štrukturácie, módy argumentu a módy ideologickej implikácie? Začnem trópami, pretože tie boli označené za „špeciálne užitočné pre porozumenie postupov“, pomocou ktorých historici na metahistorickej úrovni „prefiguratívne“ uchopujú dejinnú realitu.²⁵ White navyše považoval trópy za základný kameň, na ktorom vystaval zvyšok svojej teoretickej stavby (módy argumentu, módy naratívnej štrukturácie a módy ideologickej implikácie).

V prácach o Whitovi sa žiaľ venovalo viac pozornosti tomu, čo trópy *sú* a nie tomu, čo by mali trópy *dosiahnuť*.²⁶ Väčšina učebníc teórie histórie správne uvádza, že trópy sú rečnícke figúry zavedené rétormi v starovekom Grécku, znovuobjavené počas renesancie, aplikované Giambattistom Vicom pri štúdiu kultúr, kategorizované Kennethom Burkeom v *A Grammar of Motives* a použité Romanom Jakobsonom a Claude Lévi-Straussom v ich štrukturalistickej lingvistiky. Tieto informácie však neposkytnú odpovede na otázky ako: Čo mal na mysli White, keď vyhlásil, že Nietzsche sa rozhodol pre „poetickú obranu histórie v metaforickom móde“? Akú funkciu plnila metonymia v Marxovej „filozofickej obrane histórie v metonymickom móde“? Alebo všeobecnejšie, čo zamýšľal White odhaliť, keď spojil dejinné vedomie s rečníckymi figúrami?

Na zodpovedanie týchto otázok sa nestačí obrátiť na úvod do Whiteovej knihy, poskytujúci iba teoretické priblíženie tropológie, ale potrebné je preštudovať kapitoly, v ktorých sa White v praxi zaoberal dejinným myslením 19. storočia.²⁷ Napríklad v súvislosti s trópami je podľa mňa lepšie neopakovať Whiteove známe definície metafory, metonymie, synekdochy a ironie – tie možno nájsť takmer v každej učebnici – ale radšej pozorne čítať pasáže ako táto:

Ranke si teda predzobrazil dejinné pole cez mód Metafory, čo malo za následok primárny záujem o udalosti v ich jedinečnosti a špecifickosti, v ich živosti, farbe a rozmanitosti, a potom to viedlo k jeho Synekdochickému uchopeniu udalostí ako poľa formálnych koherencií, ktorého základnú či konečnú jednotu možno zachytiť prostredníctvom analógie k povahe častí.²⁸

²⁵ WHITE, ref. 6, s. 34.

²⁶ „Jeden z dôvodov, prečo sa prví recenzenti [Whiteovej *Metahistórie*, HJP] možno vyhýbali slovu ‚trópy‘, bola skutočnosť, že nerozumeli, čím sú.“ VANN, Richard T. The Reception of Hayden White. In *History and Theory*, 1998, roč. 37, s. 143-161, tu s. 150. Avšak pozri: WAGNER, Irmgard. Geschichte als Text: Zur Tropologie Hayden Whites. In KÜTTLER, Wolfgang - RÜSEN, Jörn - SCHULIN, Ernst (eds.). *Geschichtsdiskurs I: Grundlagen und Methoden der Historiographieggeschichte*. Frankfurt am Main : Fischer, 1993, s. 212-232.

²⁷ Frank Ankersmit takisto rozlišuje medzi úvodom a záverom na jednej strane a „hlavným textom“ *Metahistórie* na strane druhej. ANKERSMIT, Franklin Rudolph. Hayden White's Appeal to the Historians. In ANKERSMIT, *Historical Representation*, ref. 8, s. 249-261, tu s. 253; ANKERSMIT, Franklin Rudolph. From Language to Experience. In ANKERSMIT, Franklin Rudolph. *Sublime Historical Experience*. Stanford : Stanford University Press, 2005, s. 69-107, tu s. 107.

²⁸ WHITE, ref. 6, s. 167.

Najdôležitejšie v tejto pasáži je, že White nepoužil trópy metafory a synekdochy na charakterizovanie Rankeho *spisby*, ale na zachytenie metahistorických *presvedčení* stojacich v pozadí takéhoto písania o dejinách. Odkazujúc na krátke fragmenty z Rankeho, ktoré Fritz Stern zahrnul do *The Varieties of History*, White poukázal na to, že Ranke od historikov očakával očarenie „jedinečným osebe“, čiže záujem o špecifickosť každého dejinného detailu a o nekonečnú rozmanitosť prejavujúcu sa v ľudskej kultúre v priebehu dejín. Ranke však zároveň očakával, že historici budú presvedčení o možnosti odhaliť nejaký vzorec v tejto rozmanitosti. Predpokladal, že všetky dejinné „jedinečnosti“ sa dejú v rámci „univerzálneho“ vývoja ľudského ducha v priebehu dejín.²⁹ Podľa Whita možno spojenie týchto dvoch presvedčení vyjadriť pomocou trópu metafory. Metafora je totiž v bežnom chápaní „figúra reči (alebo tróp), v rámci ktorej sa nejaké slovo alebo výraz, doslovne označujúce jednu vec, použijú na označenie inej veci, čím sa implicitne porovnajú dané dve veci“.³⁰ Takže White uzavrel, že metafora vyzdvihuje ako špecifickosť každej jednotlivkej veci, tak aj podobnosti medzi danými vecami.³¹ Podľa Whita urobil Ranke niečo podobné, keď zároveň zdôraznil jednotlivosť dejinných udalostí, ako aj celostný vývoj ľudského ducha. Preto White v citovanej pasáži povedal, že „Ranke si predzobrazil dejinné pole cez mód Metafory“.

Ranke však chápal vzťah medzi jednotlivým a univerzálnym prívetmi špecificky nato, aby bol označený jediným trópom. Pre Rankeho bolo typické, že sa zamerával na *kvalitatívnu korešpondenciu* medzi jednotlivým a univerzálnym. Znamená to, že podľa neho by jednotlivé a univerzálne mali zdieľať určité kvality. V rámci Whiteovho chápania Ranke špecifikoval tento vzťah vtedy, keď predzobrazil dejinnú realitu prostredníctvom mikro a makrosvetov, pričom tie druhé boli v podobnom vzťahu voči prvým, ako je tomu v prípade ľudského individua a starostlivého správania vo zvrate „je samá dobrota“ (he is all heart).³² Keďže White považoval tento zvrat za príklad rečnickej figúry nazývanej synekdocha, mohol vyhlásiť, že Ranke navrhol „Synekdochické uchopenie“ dejinného poľa.

V príklade s Rankem trópy jasne odkazovali na *metahistorické presvedčenia* alebo, aby som to formuloval inak, na módy, pomocou ktorých bola dejinná realita predzobrazená. Nešlo tu o rečnicke figúry Rankeho historickej spisby. Takisto tu nešlo o naratívne štruktúry, či štylistické pomôcky v Rankeho historiografii. To platí nielen o spomenutom citáte, ale o celej kapitole o Rankem. Napríklad, keď White rozoberal metaforický aspekt Rankeho metahistorických presvedčení, uviedol, že metafora odkazuje na spôsob, akým „sa má uchopiť

²⁹ [RANKE, Leopold von]. A Fragment from the 1830's. In STERN, Fritz. (ed.). *The Varieties of History: From Voltaire to the Present*. Cleveland; New York : The World Publishing Company, 1956, s. 58-60, tu s. 59. Nemecký originál možno nájsť v: DOVE, Alfred. Vorwort. In RANKE, Leopold von. *Weltgeschichte IX/2: Über die Epochen der neueren Geschichte*. Ed. Alfred Dove. Leipzig : Duncker & Humblot, 1888, s. v-xxvi, tu s. ix-xi.

³⁰ W[Olterstorff], N[icholas] P. Metaphor. In AUDI, ref. 24, s. 488.

³¹ WHITE, ref. 6, s. 34: „V Metafore (...), javy možno charakterizovať prostredníctvom ich vzájomnej podobnosti a odlišnosti...“

³² WHITE, ref. 6, s. 36 a s. 177.

[dejinný] proces ako celok“.³³ V súvislosti so synekdochou dodal, že ide o „tropologickú charakteristiku“ dejinného poľa.³⁴ Je očividné, že použitím trópov sa White primárne usiloval o adekvátnu charakteristiku metahistorických presvedčení. Zamýšľal vytvoriť slovník na opis predpokladov o povahe dejinnej reality.

Túto interpretáciu možno podporiť textom ostatných kapitol. Keď White povedal, že „Marx chápal dejinné pole v Metonymickom móde“, odkazoval tým na Marxovo poňatie dejinného procesu ako „panorámy hriechu a utrpenia“, v rámci ktorej sú každodennou realitou „rozkol, spor a odcudzenie“.³⁵ Keď White vyhlásil, že Hegelovo poňatie prírody bolo charakterizované „módmi Metonymie a Synekdochy“, mal tým na mysli to, že nemecký filozof vnímal použitie kauzálnych a „typologických“ (taxonomických) pojmov ako správny krok na zachytenie zmien v prírodnom svete.³⁶ V kapitole o Burckhardtovi White vysvetlil svoju charakteristiku Burckhardtovej „dejinnej predstavy“ prostredníctvom trópu irónie poukázaním na to, že Burckhardt neočakával od politiky, obchodu, či štúdia minulosti nič dobré: „skúmal svet, v ktorom je cnosť bežne obeťou zrady, nadanie je zneužitá a moc sa dáva do služieb prízemných cieľov“.³⁷

Tieto doklady – ktoré možno ľahko rozšíriť – zakladajú pochybnosti o správnosti stanoviska, že Whiteova tropológia sa týka historických *textov*. Vo všetkých preskúmaných príkladoch sa trópy dotýkali metahistorických *presvedčení*, a nie historických *narácií*. Namiesto toho, aby opisovali módy, pomocou ktorých historici písali o jednotlivých dejinných fenoménoch, špecifikovali spôsoby, akými daní historici premýšľali o povahe dejinnej reality a o priebehu dejinného procesu. Preto sa domnievam, že Whiteove trópy odkazujú na ontologické presvedčenia stojace v pozadí písania o dejinách, teda na regulatívne idey hovoriace o „skutočnej“ povahe dejinnej reality a „konečných“ cieľoch dejinného procesu. White vo svojej tropológii analyzoval skôr tieto ontologické predpoklady, respektíve „hĺbkové štrukturálne formy dejinnej predstavivosti“, a nie texty písané z konkrétnych ontologických perspektív.³⁸

Na okraj poznamenám, že tým možno vysvetliť, prečo White mohol ponúknuť tropologické charakteristiky toho, čo si historici a filozofi mysleli o dejinách a pritom sa takmer nevenovať historickým *naráciám*. Je príznačné, že White založil svoje predstavenie Rankeho na predhovoroch, krátkych fragmentoch z niektorých úvodných prednášok, a na teoretickej eseji – nie na Rankeho „skutočnej“ spisbe o dejinách nachádzajúcej sa v prácach *Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*

³³ WHITE, ref. 6, s. 176.

³⁴ WHITE, ref. 6, s. 177.

³⁵ WHITE, ref. 6, s. 281.

³⁶ WHITE, ref. 6, s. 82.

³⁷ WHITE, ref. 6, s. 234.

³⁸ WHITE, ref. 6, s. 31.

alebo *Französische Geschichte, vornementlich im sechzehnten und siebenzehnten Jahrhundert* (hoci všetky tieto práce White uviedol vo svojej bibliografii).³⁹ To isté možno pozorovať aj v kapitole o Burckhardtovi. Hoci White rozoberal niektoré myšlienky z práce *Die Cultur der Renaissance in Italien*, neanalyzoval naratívnu štruktúru Burckhardtovej knihy. Rovnako sa nezameral na *Die Zeit Constantins des Grossen*, aj keď občas odkázal na názov danej práce. Namiesto toho svoju rekonštrukciu Burckhardtových metahistorických názorov založil na prácach *Weltgeschichtliche Betrachtungen*, *Der Cicerone* a *Grosse, Glück und Unglück in der Weltgeschichte*, z ktorých ani jednu nemožno označiť za historickú naráciu.⁴⁰ Z hľadiska Whiteových potrieb jednoducho nebolo nevyhnutné analyzovať historické narácie: postačovalo pohľadať nejaké explicitné teoretické úvahy, ktoré vyjadrovali autorove názory o povahe reality. Takéto úvahy sa ľahšie našli v predhovoroch, denníkoch a teoretických prácach, než v „skutočných“ historických prácach.

III.

Je zaujímavé, že mnohé z toho, čo som povedal o tropológii, platí aj o troch ostatných vrstvách Whiteovho „Viererpacku“:⁴¹ o naratívnej štrukturácii, formálnom argumente a ideologickej implikácii. Opäť sa odvolám na kapitolu o Rankem a najskôr poukážem na to, že White použil termín „ideologická implikácia“ v dosť širokom politickom zmysle. Charakteristika Rankeho ako pruského konzervatíva sa zakladala na jeho chápaní Rankeho sociálnych a politických ideálov. Podľa Whita sa Rankeho ideológia skladala z jeho presvedčení o tom, čo je dobré v politike, a prospešné pre európsku civilizáciu.⁴² White sa domnieval, že dané presvedčenia boli jednoznačne konzervatívne, pretože Ranke veril, že národný štát je logickým vyvrcholením dejinného vývoja („cieľ, ku ktorému všetko smeruje“). V rámci Whiteovho výkladu bol Ranke náchylný vnímať politickú realitu svojej doby ako „ideál všetkých čias“.⁴³ Je príznačné, že White hovoril o „konzervatívnych implikáciách Rankeho idey dejín“, a nie o konzervatívnych implikáciách Rankeho historickej spisby.⁴⁴ V kapitole o Rankem „ideologické implikácie“ odkazovali na druh politickej afinity, ktorú možno odvodiť z metahistorickej vízie, a nie na ideologické preferencie vyplývajúce

³⁹ IGGERS, Georg G. *Historiography Between Scholarship and Poetry: Reflections on Hayden White's Approach to Historiography*. In *Rethinking History*, 2000, roč. 4, s. 373-390, tu s. 378-379. Iggers dodáva: „Bolo by zaujímavé, keby sa preskúmali ideologické implikácie, naratívne štrukturácie a formy argumentu, ktoré interesujú Whita v skutočnej historickej narácii. (...) Umožnilo by nám to nazrieť do skutočnej textúry jeho textov, vnímať jeho hrdinov (a darebákov), jeho psychológiu, jeho porozumenie ľudskému správaniu a politické implikácie“, pozri: IGGERS, ref. 39, s. 378-379. Porovnaj: LACAPRA, Dominick. *A Poetics of Historiography. Hayden White's Tropics of Discourse*. In LACAPRA, Dominick. *Rethinking Intellectual History: Texts, Contexts, Language*. Ithaca; London : Cornell University Press, 1983, s. 72-83, tu s. 81: „Vo Whitovi občas chýba analýza spôsobu, akým jeho formalizované schémy a vzory v skutočnosti fungujú v textoch.“

⁴⁰ IGGERS, ref. 39, s. 379. Porov. WAGNER, ref. 26, s. 219-229.

⁴¹ Tento termín vytvoril KOHLHAMMER, Siegfried. *Die Welt im Viererpack: Zu Hayden White*. In *Merkur*, 1998, roč. 52, s. 898-907.

⁴² WHITE, ref. 6, s. 173-174.

⁴³ WHITE, ref. 6, s. 173.

⁴⁴ Ref. 43.

z historického textu. Ak je teda kapitola o Rankem reprezentatívnym príkladom, Whiteove ideologické implikácie sa až tak netýkali vlastností textov, ako skôr politických dôsledkov metahistorickej vízie.⁴⁵

Termín „ideológia“ teda v *Metahistórii* nemal špecifický hanlivý význam, aký nadobúda u Marxa alebo vo Whiteových vlastných prácach od polovice 60. rokov 20. storočia.⁴⁶ Rovnako ideológia nebola stotožnená so zvecneným vedomím odcudzeným materiálnemu svetu, ani s redukujúcimi politickými filozofiami, ktoré White predtým označoval týmto termínom.⁴⁷ Na druhej strane ideológia neoznačovala všetky „metafyzické a morálne presvedčenia“, ktoré White spomínal vo svojich prvotných prácach, hlavne v jeho dizertácii.⁴⁸ V *Metahistórii* sa „ideologické implikácie“ týkali striktne politických implikácií metahistorickej vízie. White osobitne zdôrazňoval, že ideológie sa usilujú buď o politickú zmenu, alebo o zachovanie politických systémov. Ideologické implikácie boli teda postoje voči politickej transformácii, ktoré plynuli z metahistorických prefigurácií dejinného poľa.⁴⁹

Teraz sa zameriam na Whiteove módy formálneho argumentu. Svoje hodnotenie formálneho („explicitného“ či „diskurzívneho“) argumentu White možno prekvapivo oprel o prácu Wilhelma von Humboldta „über die Aufgabe des Geschichtschreibers“. Ide o teoretické skúmanie istého druhu historických metód, ktoré White považoval za charakteristické pre Humboldta aj Rankeho.⁵⁰ Neobrátil sa na Rankeho historickú spisbu, ale na

⁴⁵ Jonathan Gorman správne zdôrazňuje metahistorický pôvod týchto politických názorov, keď hovorí, že u Whita ideológia reflektovala „... etický prvok v historikovom prijatí postoja ohľadom otázky povahy historického poznania a dôsledky, ktoré možno zo štúdia minulých udalostí odvodiť, aby sa porozumelo tým súčasným.“ GORMAN, Jonathan L. Reality and Irony in History. In *Storia della Storiografia*, 1993, roč. 24, s. 59-69, tu s. 67.

⁴⁶ MANDELBAUM, Maurice. The Presuppositions of *Metahistory*. In *History and Theory*, 1980, Beiheft 19, s. 39-54, tu s. 48.

⁴⁷ Marxov pojem ideológie bol samozrejme široko diskutovaný. Použil som prácu CARLSNAES, Walter. *The Concept of Ideology and Political Analysis: A Critical Examination of its Usage by Marx, Lenin, and Mannheim*. Westport; London : Greenwood Press, 1981, najmä s. 43-49.

⁴⁸ WHITE, Hayden V. *The Conflict of Papal Leadership Ideals from Gregory VII to St. Bernard of Clairvaux with Special Reference to the Schism of 1130*. Ph.D. dizertácia University of Michigan, 1955, s. 15-16. O Whiteovej ranej práci o stredovekých cirkevných dejinách, pozri: PAUL, Herman. A Weberian Medievalist: Hayden White in the 1950s. In *Rethinking History*, 2008, roč. 12, s. 75-102.

⁴⁹ V úvode *Metahistórie* White vymedzil ideológiu ako „... sadu predpisov na zaujatie pozície v súčasnom svete spoločenskej praxe a konanie podľa nej (buď aby sa svet zmenil alebo aby sa zachoval v súčasnom stave); takéto predpisy sú spojené s argumentmi, ktoré hlásajú autoritu ‚vedy‘ alebo ‚realizmu‘“, pozri: WHITE, ref. 6, s. 22. Zdá sa, že vymedzenie vychádza z Karla Mannheim, i keď Mannheim označil politické stanoviská orientujúce sa na zmenu termínom „utópia“. MANNHEIM, Karl. *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. 2. vyd. London : Routledge & Kegan Paul, 1960, najmä s. 36. Mannheimov vplyv je viac viditeľný vo Whiteovej typológii „ideologických implikácií“. Štyri základné postoje – anarchistický, radikálny, konzervatívny a liberálny – sú variáciami Mannheimovho byrokratického konzervativizmu, konzervatívneho historizmu, liberálno-demokratického buržoázneho myslenia, socialistického komunizmu a fašizmu. WHITE, ref. 6, s. 22-29 (najmä s. 22-23, poznámka č. 11); MANNHEIM, ref. 49, s. 104-130.

⁵⁰ WHITE, ref. 6, s. 178-187. Humboldtovu esej možno nájsť v jeho *Werke IV, 1820-1822*. Gesammelte Schriften IV. Ed. Albert Leitzmann. Berlin : B. Behr's Verlag, 1905, s. 35-56. White čerpal z anglického prekladu: On the Historian's Task. In *History and Theory*, 1967, roč. 6, s. 57-71. Whiteova voľba použiť Humboldtovu esej ako kľúč k Rankeho mysleniu mohla byť inšpirovaná Georgom G. Iggersom, ktorý výslovne povedal, že „... základné metafyzické a epistemologické predpoklady významnej tradície nemeckého historizmu

základe Humboldtových metodologických odporúčaní dospel k záveru, že Ranke používal „špecificky historický spôsob porozumenia“, charakterizovaný presvedčením o kvalitatívnej korešpondencii medzi mikro a makrosvetmi.⁵¹ White objasnil, že podľa tohto humboldtovského „módu porozumenia“ sa musia historické vysvetlenia zamerať na reprezentáciu vzťahov časti a celku medzi jednotlivou dejinnou udalosťou, a formou alebo štruktúrou, ktorá by mohla poslúžiť na prepojenie rozmanitých javov v danom období.⁵² Táto „organicistická“ metodológia, ako ju White nazval, sa veľmi podobala Rankeho synekdochickému módu prefigurácie (jeho porozumeniu realite prostredníctvom mikro a makrosvetov). Podobne ako Rankeho metahistorická prefigurácia, aj Humboldtov organicizmus zahŕňal explicitnú predstavu o povahe historických javov:

Organicistický historik je ochotný nechať sa viesť túžbou vnímať jednotlivé entity ako zložky procesov, ktoré sa spájajú do celkov, väčších a kvalitatívne odlišných od sumy ich častí.⁵³

Hoci organicizmus, tak ako bol vymedzený v danom citáte, sa predstavil ako *metóda* na porozumenie vzájomných vzťahov medzi dejinnými javmi, v skutočnosti tu išlo o *presvedčenie* o tom, ako sú dejinné udalosti vzájomne prepojené. Organicizmus sa ako taký nelíšil od metahistorických presvedčení rozoberaných vyššie – ako to priznal aj samotný White, keď organicistický mód argumentu nazval „metodologickou projekciou“ synekdochickej prefigurácie.⁵⁴ Preto môžem vyvodiť záver, že Whiteove „formálne argumenty“ sa týkali spôsobov vnímania dejinnej reality, a nie úrovni historických textov.⁵⁵

Platí niečo podobné aj o Whiteovom pojme naratívnej štrukturácie – o tretej a poslednej z Whiteových explanačných úrovní?⁵⁶ White prekvapivo použil pojem deja (plot), aby označil tak predstavy o dejinách-vo-všeobecnosti („celý proces“), ako aj štruktúry obsiahnuté v jednotlivých historických textoch („naratívna štrukturácia príbehov“).⁵⁷ Na jednej strane daný termín použil na označenie Rankeho vymedzenia „celkového dejinného procesu“ (inde nazvaného „časový proces“) v „hlavných jednotkách času“. Na druhej strane White hovoril o „deji Micheletovej histórie Francúzska“, v rámci ktorej bol *le peuple français* kolektívnou

od Rankeho po Meineckeho boli formulované už Humboldtom.“ Prácou *Über die Aufgabe des Geschichtschreibers* „...bola zavŕšená filozofická teória nemeckého historizmu.“ IGGERS, Georg G. *The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present*. Middletown : Wesleyan University Press, 1968, s. 62.

⁵¹ WHITE, ref. 6, s. 179.

⁵² WHITE, ref. 6, s. 180.

⁵³ WHITE, ref. 6, s. 15.

⁵⁴ WHITE, ref. 6, s. 177.

⁵⁵ Pripomeňme, že White tvoril svoje módy formálneho argumentu – formistický, mechanistický, organicistický a kontextuálny – podľa „hypotéz sveta“ Stephena C. Peppera, ktoré boli spôsobmi náhľadu na to, ako zorganizovať mnohosť dojmov z reality do štruktúrálného celku. WHITE, ref. 6, s. 11-21 (najmä s. 13-14, poznámka č. 7); PEPPER, Stephen C. *World Hypotheses: A Study in Evidence*. Berkeley; Los Angeles : University of California Press, 1942, najmä s. 82-83.

⁵⁶ Podľa VANN, ref. 26, s. 150, poznámka č. 22, bol White prvý, kto použil termín „emplotment“ (naratívna štrukturácia). (Ako Vann dodáva „Niekedy sa včerajšia monštruóznosť stáva rýchlo prijateľná...“).

⁵⁷ WHITE, ref. 6, s. 92, s. 142.

postavou.⁵⁸ V podobných pasážach ako je nasledujúca sa White dokonca zároveň venoval dejom príbehov aj „deju svetových dejín“:

Michelet naratívne štruktúroval dejiny ako manichejský konflikt, v rámci ktorého súperia bojujú na život a na smrť, pričom jeden z nich musí byť eliminovaný, aby príbeh dosiahol vyvrcholenie, ako manifestáciu vykúpenia alebo zatratenia. Ranke však umiestnil konflikt do rámca väčších celkov, ktoré prinášajú boje medzi súpermi a poukázal na to, čo možno dosiahnuť spoločenským poriadkom vo všeobecnosti už samotnou skutočnosťou boja. Predstava konečnej jednoty ľudstva bola premiestnená na záver dejinného času, aby slúžila ako možný cieľ, o ktorom možno veriť alebo si možno predstavovať, že k nemu smeruje vývoj...⁵⁹

Hoci v Rankeho prípade nebol rozdiel medzi dejinným procesom a časovým záberom obsiahnutým v konkrétnej historickej práci vždy taký veľký – stačí spomenúť Rankeho (nedokončené) *Weltgeschichte*⁶⁰ – príklad Micheleta jasne dokladá, že White nepoužíval „naratívnu štrukturáciu“ jednotným spôsobom. V závislosti od kontextu daný termín odkazoval buď na dejinný proces, alebo na určitý historický text.

Dokonca ani vtedy, keď White rozoberal stvárnenie francúzskeho ľudu v Micheletovej *Histoire de la révolution*, neanalyzoval literárny dej Micheletovho textu. Neskúmal, ako dejové línie štruktúrujú príbeh alebo ako sa využívajú odlišné zložky príbehu v rámci deja. Predmetom Whiteovej analýzy bola skôr Micheletova vízia, jeho chápanie úlohy francúzskeho ľudu, jeho pohľad na vzťahy medzi rôznymi aktérmi dejinného poľa. Takže aj keď Whiteov pojem naratívnej štrukturácie niekedy odkazoval skôr na historické práce ako na víziu dejín-vo-všeobecnosti, White sa vôbec nezaujímal o textové dimenzie dejových línií. V *Metahistórii* je naratívna štrukturácia stotožnená s *víziami* dejín.⁶¹

Ak ideologické implikácie, formálne argumenty a naratívne štrukturácie odkazovali primárne na metahistorické presvedčenia, neexistuje dôvod uveriť Whiteovmu vyhláseniu z úvodu *Metahistórie*, že „... budem považovať historickú prácu za to, čo aj očividne je – to znamená, za verbálnu štruktúru vo forme naratívneho prozaického diskurzu...“⁶² V niektorých zo svojich neskorších článkov, hlavne v eseji *The Education of Henry Adams*, White naozaj

⁵⁸WHITE, ref. 6, s. 176 a 177.

⁵⁹WHITE, ref. 6, s. 176-177.

⁶⁰ Používajúc slovník Allana Megilla možno povedať, že v prípade Rankeho *Weltgeschichte* sa „vzorová dejinná narácia“ (master narrative) a „veľká narácia“ (grand narrative) navzájom prekrývali. MEGILL, Allan. „Grand Narrative“ and the Discipline of History. In ANKERSMIT, ref. 15, s. 151-173, tu s. 152.

⁶¹ Porov. BAHNERS, Patrick. Die göttliche Komödie: Leopold von Ranke und Hayden White. In *Storia della Storiografia*, 1993, roč. 24, s. 71-108, tu s. 81: ‘So seltsam es klingt: Ausgerechnet bei Hayden White findet sich kein adäquates Verständnis der Erzählung als Erklärung. Nicht die Erzählungen erklären bei White, sondern ihre mythischen Muster, nicht Geschichte, sondern Metahistory.’

⁶² WHITE, ref. 6, s. 2.

splnil tento sľub.⁶³ V Metahistórii však bola analýza metahistorických presvedčení stále považovaná za oveľa dôležitejšiu ako skúmanie „naratívneho prozaického diskurzu“. Whiteova „štvoritá tetráda“ sa týkala metahistorických presvedčení, ktoré *sú základom* „naratívnych prozaických diskurzov“, čiže metafyzických pohľadov, ktoré si historici musia osvojiť *skôr*, ako môžu písať históriu. *Metahistóriu* preto treba vnímať ako knihu o metahistórii, nie o naratívite.⁶⁴

Tento záver prináša nový pohľad na vzťah medzi trópami a textami. Mnohí interpreti Whiteovej tropológie rozlišujú medzi „povrchovými“ a „hlbkovými“ štruktúrami v písaní o dejinách. Zatiaľ čo prvá úroveň údajne korešponduje s Whiteovými dejovými líniami, argumentmi a ideologickými implikáciami, druhá sa týka trópov. Odvolávajúc sa na túto dištinkciu, Kansteiner tvrdí, že Whiteove módy metahistorickej prefigurácie „... reprezentujú základné kategórie, ktoré predurčujú druhú, konceptuálnu úroveň historikovoho reprezentačného rámca.“⁶⁵ Predchádzajúca analýza však vedie k revízii tohto modelu. Aj keď White skutočne umiestnil svoje trópy na „hlbšiu“ úroveň, ako ostatné centrálné prvky svojho modelu,⁶⁶ jasne sa ukázalo, že dejinné línie, formálne argumenty a ideologické implikácie sa nenachádzajú na úrovni naratívneho diskurzu. Preto je nevyhnutné urobiť trojité členenie v rámci historickej práce: (1) metahistorická prefigurácia, (2) módy explanácie a (3) historické texty. Pre prvú, metahistorickú úroveň, ktorej sa týkajú trópy, možno použiť termín Patricka Bahnersa „Tiefenstruktur der historischen Einbildungskraft“.⁶⁷ Naratívna štruktúracia, formálny argument a ideologická implikácia sa nachádzajú na úrovni medzi „históriou“ a „metahistóriou“: sú sprostredkovateľmi medzi textami a trópami. Nakoniec, o historických textoch možno povedať, že spočívajú na dvoch „vrstvách“ historickej imaginácie a metafyzickej špekulácie.

IV.

Ak je táto interpretácia Whiteovej „štvoritej tetrády“ správna, vynárajú sa dve otázky. Po prvé, prečo White kategorizoval módy metahistorickej prefigurácie prostredníctvom rečníckych figúr, keď, ako som sa to snažil ukázať, metahistóriu možno stotožniť

⁶³ WHITE, Hayden. The Context in the Text: Method and Ideology in Intellectual History. In WHITE, *Content of the Form*, ref. 9, s. 185-213.

⁶⁴ V roku 1976 White uznal, že práca Lionela Gossmana o Thierrym, uverejnená v tom istom roku (teda tri roky po *Metahistórii*), je „... prvá plne rétorická a štylistická analýza moderného historika, o ktorej viem.“ WHITE, Hayden V. Introductory Comments. In *History and Theory*, 1976, Beiheft 15, s. 1-2, tu s. 1. Na rozdiel od Whita Gossman skúmal také otázky ako naratívne usporiadanie, úloha rozprávačov, problém písania narácie bez identifikovateľného hrdinu, funkcia motívov v texte a používanie citátov. GOSSMAN, Lionel. Augustin Thierry and Liberal Historiography. In *History and Theory*, 1976, Beiheft 15, s. 3-83, tu s. 19, 35, 36 a 52. Peter Gay sa tiež vyjadril k otázkam štýlu a rétoriky vo svojej práci *Style in History*. New York : Basic Books, 1974, ale oveľa povrchnejším spôsobom ako Gossman.

⁶⁵ KANSTEINER, ref. 5, s. 277.

⁶⁶ WHITE, ref. 6, s. x.

⁶⁷ BAHNERS, ref. 61, s. 97.

s „hlbkovými štruktúrami historickej imaginácie“⁶⁸ Po druhé, do akej miery je mnou navrhnutá interpretácia Whiteovej tropológie v súlade s jeho častými vyjadreniami, že metahistorická úroveň „má vo všeobecnosti poetickú a konkrétne jazykovú povahu“, a že všetky koncepcie histórie sú vytvorené na „jazykovom základe“⁶⁹

Čo sa týka prvej otázky, myslím si, že (rečnícke) trópy Whitovi poskytli výborný spôsob na vystihnutie (ne-rečnických) metafyzických presvedčení. Rankeho maxima, že jednotlivé dejinné udalosti by sa mali vždy považovať za mikrosvety v rámci makrosveta, nebola „rečníccka“ či „jazyková“ spôsobom, akým je ňou synekdocha. Rankeho metahistorické presvedčenie aj klasická figúra reči však zdieľali predpoklad o kvalitatívnej korešpondencii medzi časťou a celkom. Práve táto podobnosť viedla Whita k tomu, aby charakterizoval Rankeho metahistóriu pomocou trópu synekdochy. Podobným spôsobom možno použiť tróp metonymie na označenie Marxovej vízie dejinného procesu, keďže obe sa usilujú pochopiť javy „... akoby mali vzájomné väzby v modalite vzťahov časti k časti, na základe čoho možno zredukovať jednu z častí na úroveň aspektu alebo funkcie druhej.“⁷⁰

Odvolávajúc sa na Whiteovo vymedzenie metafory – trópu, ktorý reprezentuje javy „prostredníctvom ich vzájomnej podobnosti a odlišnosti“⁷¹ – by som navrhoval chápať trópy ako *metafory*, čiže ako rečníccke figúry, metaforicky označujúce módy historického myslenia, ktoré White rozpoznal v Európe 19. storočia. To samozrejme neznamená, že metonymiu, synekdochu a iróniu možno považovať za varianty metafory. Rovnako to neznamená, že možno spochybníť rozdiely medzi týmito štyrmi trópami. Znamená to iba, že White použil rečníccke figúry nazývané metafora, metonymia, synekdocha a irónia, na to, aby metaforickým spôsobom zachytil tie druhy dejinnej prefigurácie, ktoré našiel u historikov a filozofov histórie 19. storočia. Veľmi jednoducho povedané: White považoval trópy za nálepky, ktorými môže označiť rôzne druhy metahistorických ideí. Je vhodné poznamenať, že samotný White podporil túto interpretáciu vo svojej eseji z roku 1976 s názvom „The Fictions of Factual Representation“.⁷² Takisto pri pohliadnutí sa za *Metahistóriu* v rozhovore z roku 1993 s Ewou Domaňskou otvorene priznal: „pojmem trópy som použil iba metaforicky. Nemal by sa chápať doslovne.“⁷³

⁶⁸ WHITE, ref. 6, s. ix, s. 2.

⁶⁹ WHITE, ref. 6, s. ix, s. xi.

⁷⁰ WHITE, ref. 6, s. 35.

⁷¹ WHITE, ref. 6, s. 34.

⁷² WHITE, Hayden. The Fictions of Factual, ref. 9, s. 121-134, tu s. 128: „Na tomto mieste chcem upozorniť, že sám používam tieto termíny [metafora, metonymia, synekdocha a irónia, HJP] ako metafory pre rôzne spôsoby, akými tvoríme polia alebo sady javov, aby sme ich ‚dopracovali‘ na *možné objekty naratívnej reprezentácie a diskurzívnej analýzy*.“ Na inom mieste White povedal, že trópy boli „modely“ na chápanie metahistorických aktov prefigurácie. WHITE, Hayden. Interpretation in History. In WHITE, *Tropics of Discourse*, ref. 9, s. 51-80, tu s. 73.

⁷³ DOMAŇSKA, Ewa. Hayden White. In DOMAŇSKA, Ewa. *Encounters: Philosophy of History After Postmodernism*. Charlottesville; London : University Press of Virginia, 1998, s. 13-38, tu s. 25.

Napriek tomu sa v úvode k *Metahistórii* uvádza, že trópy sú „vrhnuté“ do jazykového módu. Dejinné myslenie je dokonca označené za „zajatca jazykového módu, v rámci ktorého sa usiluje uchopiť obrys objektov obývajúcich jeho pole vnímania“.⁷⁴ Privádza ma to k druhej otázke: ako možno vysvetliť Whiteove tvrdenia o jazykovej povahe metahistorickej prefigurácie? O týchto vyjadreniach, nachádzajúcich sa prevažne v úvode, v závere a v niektorých teoretickejších častiach knihy, možno jednoducho povedať, že reflektujú fascináciu pochádzajúcu zo začiatku 70. rokov 20. storočia, ktorá pretrvala minimálne do vydania práce *Tropics of Discourse* (1978). Išlo o fascináciu konštitutívnou úlohou jazyka pri používaní pojmov a kategórií na porozumenie realite. Namiesto toho, aby sa na jazyk pozeral iba ako na nástroj komunikácie s inými, White dospel k názoru, že jazyk ponúka viacero foriem a vzorov, ktoré tvarujú spôsoby ako ľudské bytosti rozmýšľajú o realite. Keďže ľudské myslenie možno vyjadriť iba prostredníctvom rozpoznateľných jazykových foriem, White predpokladal, že myslenie musí nasledovať jazykové vzory nachádzajúce sa v danej kultúre. Vo svojom úvode k *Tropics of Discourse* White dokonca zašiel tak ďaleko, že vyhlásil, že nadobudol presvedčenie o tom, že „módy ľudského vedomia“ sú odvodené z toho, čo nazval „módy jazyka“.⁷⁵ Následne sa pod vplyvom Vica a štrukturalistickej lingvistiky podujal klasifikovať tieto módy jazyka za pomoci trópov. Dokonca uvažoval o tom, že trópy by mohli byť konštitutívnymi prvkami nejakého univerzálneho, „prirodzeného jazyka“.⁷⁶

Nebudem sa tu venovať ťažkostiam spojeným s takýmito úvahami. Na tento vývoj vo Whiteovom chápaní jazyka poukazujem len preto, aby som vysvetlil, prečo White v určitých pasážach svojho *chef-d'oeuvre* pripísal jazyku oveľa podstatnejšiu úlohu, ako to urobil v hlavných častiach svojej knihy. Tieto pasáže odzrkadľujú skutočnosť, že v roku 1973 White považoval za najdôležitejšie problémy, ktoré sa neprekrývali s otázkami riešenými v hlavnej časti *Metahistórie*. Na jazykové formy, ktoré majú byť stelesnené metahistorickými presvedčeniami, sa zameriaval skôr White z roku 1973 ako White, ktorý začal písať *Metahistóriu* v 60. rokoch 20. storočia. Myslím si, že práve táto zmena názoru môže byť zodpovedná za nejasnosti ohľadom úlohy „jazykových protokolov“ v historickom myslení vo Whiteovej knihe.

V.

Týmto som navrhol novú interpretáciu tropológie Haydena Whita. Predstavil som argument, že Whiteove trópy neodkazujú na historické texty, ale na metahistorické vízie v pozadí daných textov. Whiteove trópy možno chápať ako metafory módov, cez ktoré si historici predzobrazujú dejinnú realitu prostredníctvom ich morálnych, estetických a ontologických predpokladov. Snažil som sa dokázať, že hoci sa pojmy ideologickej implikácie, formálneho

⁷⁴ WHITE, ref. 6, s. x, s. xi.

⁷⁵ WHITE, Introduction: Tropology, ref. 9, s. 1-25, tu s. 22.

⁷⁶ WHITE, Interpretation in History, ref. 72, s. s. 74.

argumentu a naratívnej štruktúracie nepoužívali jednotne, dané pojmy odkazovali primárne na vízie dejinného procesu, a nie na črty historických narácií. Aj keď nemožno poprieť, že White prejavil hlboký záujem o špecifiká narácie a diskurzu, argumentoval som, že tento záujem ešte neurčoval Whiteovu analýzu historiografie 19. storočia predloženú v *Metahistórii*. Whiteovu tropológiu najlepšie charakterizoval fakt, že sa využila na analýzu metahistorických presvedčení, či v skratke, zaoberala sa metahistóriou, a nie narativitou.⁷⁷

Tento záver nám umožní porozumieť Whiteovmu miestu v rámci historiografie venovanej písaniu o dejinách v 19. storočí. Keď niekedy v polovici 60. rokov 20. storočia White začal písať *Metahistóriu*, anglicky písaná literatúra na danú tému bola práve obohatená dosť kritickým typom štúdií, ktoré sa snažili „demaskovať“ ideologické korene písania o dejinách. Napríklad Jacques Barzun označil historiografiu Guizota, Thierryho a Chateaubrianda za „kanál politickej agitácie“.⁷⁸ Stanley Mellon hájil názor, že francúzska historická spisba od čias reštaurácie slúžila ako nástroj konzervatívnej politickej teórie.⁷⁹ Nakoniec aj Georg G. Iggers, podľa ktorého „nemecký historizmus ako teória dejín vykazovala veľa čŕt ideológie“, bol presvedčený, že „nemeckí historici z tejto tradície od Rankeho po Meineckeho a Rittera boli všetci hlboko politicky angažovaní“.⁸⁰ Hoci sa takéto „hlbkové štruktúry“ písania o dejinách nepokúšali analyzovať všetci americkí historici historiografie, tieto príklady uvádzam preto, aby som ukázal, že White zdieľal záujem o predpoklady písania o dejinách s viacerými špecialistami na európsku historiografiu 19. storočia. *Metahistória* sa však od svojich predchodcov líšila, po prvé tým, že za základ dejinného vedomia si vybrala metahistóriu, a nie ideológiu v politickom zmysle slova, a po druhé tým, že predstavila súbor nástrojov na analýzu metahistorickej dimenzie historiografie. Prinajmenej z týchto dvoch dôvodov možno o *Metahistórii* povedať, že patrí na novú úroveň historiografie venovanej písaniu o dejinách. Moja nová interpretácia Whiteovej tropológie však ozrejmuje, že *Metahistória* bola zakorenená v historiografickom podklade svojej doby, keďže sa zameriavala na morálne a ontologické dimenzie písania o dejinách.⁸¹

⁷⁷ Čo sa týka otázky, *prečo* bol White tak fascinovaný metahistorickými predpokladmi, pozri môj článok: PAUL, Herman. An Ironic Battle Against Irony: Epistemological and Ideological Irony in Hayden White's Philosophy of History, 1955-1973. In KORHONEN, Kuisma. *Tropes for the Past: Hayden White and the History/Literature Debate*. Amsterdam : Rodopi, 2006, s. 35-44.

⁷⁸ BARZUN, Jacques. Romantic Historiography as a Political Force in France. In *Journal of the History of Ideas*, 1941, roč. 2, s. 318-329, tu s. 318.

⁷⁹ MELLON, Stanley. *The Political Uses of History: A Study of Historians in the French Restoration*. Stanford : Stanford University Press, 1958.

⁸⁰ IGGERS, ref. 50, s. 17. Porov. STRAUSS, Gerald. Meinecke, *Historicism* and the Cult of the Irrational. In *German Quarterly*, 1953, roč. 26, s. 107-114, najmä s. 113.

⁸¹ V nemecky hovoriacom svete bola samozrejme metahistorická dimenzia nemeckého historizmu diskutovaná oveľa skôr: pôvodne novokantovskými filozofmi (Wilhelm Windelband, Heinrich Rickert) a neskôr, s veľkým filozofickým dôvtipom, raným Martinom Heideggerom. Pozri: BOMBACH, Charles R. *Heidegger, Dilthey, and the Crisis of Historicism*. Ithaca; London : Cornell University Press, 1995.

Je pomerne ironické, že kniha, ktorá mala očividne za cieľ venovať sa morálnym a ontologickým predpokladom, bola takmer zakaždým pokladaná za vlajkovú loď narativizmu – teda hnutia vo filozofii histórie, o ktorom možno dlho diskutovať, ale ktoré predstavovalo odklon od problémov týkajúcich sa morálky a ontológie. Možno ešte ironickejšia je skutočnosť, že aj samotný White sa v niektorých svojich ďalších dielach zameriaval skôr na jazykové špecifiká naratívneho diskurzu, ako na ich morálne a ontologické dimenzie. Vnímavý čitateľ práce *The Content of the Form* však postrehne, že White sa pri svojich rozboroch „iluzórnej koherencie“ naratívnych reprezentácií, ako aj metafyziky narativity a „de-sublimácie“ modernej historiografie implicitne odvoláva na to, čo bolo podľa mojej interpretácie hlavným cieľom jeho tropológie v *Metahistórii*, a to na odhalenia morálnych a ontologických predpokladov dejinného myslenia.⁸² Preto je, verím, oprávnené vyhlásiť, že aj keď, ako bolo naznačené v úvode, Whiteovo magnum opus obsahuje niekoľko *Metahistórií*, jadrú Whiteovej filozofie histórie sa najviac približuje tá, ktorá sa snaží identifikovať metahistorické prefigurácie.

Z angličtiny preložil Eugen Zelenák

Herman Paul, Ph.D., prednáša teóriu dejín na Univerzite v Leidene a spolupracuje na výskume moderných intelektuálnych dejín na Univerzite v Groningene. Okrem toho svoj výskum a publikačnú činnosť zameriava na filozofiu histórie, historiografiu a náboženské dejiny. Je autorom viacerých špecializovaných štúdií a monografie o Haydenovi Whitovi. Podrobnejšie pozri: <http://www.hum.leiden.edu/history/staff/paul.html>

⁸² WHITE, 'Preface', ref. 10, s. ix-xi, tu s. ix; WHITE, Hayden. The Metaphysics of Narrativity: Time and Symbol in Ricoeur's Philosophy of History. In WHITE, *Content of the Form*, ref. 9, s. 169-184; WHITE, Hayden. The Politics of Historical Interpretation: Discipline and De-Sublimation. In WHITE, *Content of the Form*, ref. 9, s. 58-82.